

Кочо СИДОВСКИ

ПОЛИТИКАТА НА ИТАЛИЈА КОН ПРАШАЊЕТО НА СВЕТИ НАУМ

(Според италијански дипломатски извештаи)

Прашањето за манастирот Свети Наум, во текот на втората и третата деценија на овој век, предизвикувало значително внимание во дипломатските односи на Балканот и пошироко од него. Во разрешувањето на ова прашање биле присутни речиси сите големи европски сили на тоа време: Франција, Русија, Велика Британија, Австро-Унгарија (до 1918 год.), Германија, Италија и други, како и заинтересираните балкански држави, посебно Србија, односно Југославија и Албанија.

Сите дипломатски договарања и преговарања за манастирот Свети Наум го надминувале неговото реално историско, политичко, културно и друго значење во европските рамки. Меѓутоа, целиот случај создаден и подхрануван во специфични историско-политички и воени прилики во Европа и на Балканот, завлегувал во глобалните интереси и претензии на големите сили, и брзо ескалирал до највисоката тогашна политичка сцена - Друштвото на народите.

Создавањето на новата европска држава Албанија ја навело и потребата за решавање на прашањето за нејзините граници кон Црна Гора, Србија и Грција. Меѓутоа, ова се покажало како многу сериозно прашање бидејќи тука се судирале црногорските, српските и грчките интереси со албанските, односно со интересите на Австро-Унгарија и Италија, кои сложено истапувале по прашањето за нова Албанија на Лондонската конференција.¹

Од претставниците на шестте големи сили на Конференцијата на амбасадорите во Лондон во 1913 год., биле формирани две комисии што имале за задача да извршат дефинитивно разгранчување со Албанија. Првата комисија ја имала задачата да го изврши разграничувањето.

На конференцијата на амбасадорите во Лондон, којашто се одржала на 8 и 11 август 1913 година, биле формирани две меѓународни

¹ Ferdo Šišić, *Predratna politika Italije i postanak Londonskog pakta (1870-1915)*. Split 1933, 71.

комисии од претставниците на шесте големи сили, и имале задача да го извршат дефинитивното разграничување со Албанија. Првата комисија имала за задача да го изврши разграничувањето од устието на Бојана до Охридското Езеро, а втората од Охридското Езеро до морето.

Комисијата за утврдување на јужната граница на Албанија, во чиј домен спаѓало и разграничувањето кај Свети Наум, ја започнала својата работа на 4 октомври со првата седница што се одржала во Битола, а ја завршила работата на 17 декември 1913 година, со одржувањето на петнаесеттата седница во Фиренца.²

Италија била, од познати причини, една од најзаинтересираниите страни во врска со разрешувањето на ова прашање. Министерството за надворешни работи на Италија, односно неговата Генерална дирекција за Европа и Левант - Служба IV, изработило посебен извештај за прашањето на Свети Наум. Извештајот бил изработен во 1925 година.³

Трасата на албанските граници, установена од Протоколот во Лондон во 1913 год., претходела од долгите преговори меѓу разните сили потписнички. Што се однесувало до специјалната точка која Италијанците посебно ги интересирала, во текот на самите преговори, (во Лондон б.м.), Италија и Австро-Унгарија успеале да постигнат согласност за подготовка на еден заеднички проект на трасата на јужната граница на Албанија. Грчко-албанската граница, всушност, Италија ја интересирала на посебен начин поради нејзиниот одраз на прашањето на Додеканез, освен тоа поради општо познатите интереси на Италија на Јадранското Море.

„Границата ќе тргнува од јужниот брег на Охридското Езеро, помеѓу манастирот Свети Наум, кој ќе остане надвор од Албанија, и местото Старова (Подградец) ...“

Малку потоа таквиот предлог бил споен во таканаречената „Компромисна гранична линија во Југо-Југоисточна Албанија“⁴, (Kompromissegrenzlinie im Sü-Südosten Albaniens) согласна помеѓу Италија и Австро-Унгарија, која во однос на манастирот Свети Наум била вака конципирана:

„Границата ќе тргнува од западниот брег на Охридското Езеро, кај местото на Лин и, пресекувајќи го езерото, таа се упатува кон јужниот брег на една точка поставена помеѓу манастирот Свети Наум, кој ќе остане надвор од Албанија, и местото на Старова (Подградец)“.

Најпосле се стигнало, на подоцнешниот австроунгарски предлог, кој ја постигнал согласноста на сите сили презентирани во Лондон, на следната дефинитивна редакција од делот 2 на протоколот од 11 август 1913 год.:

² Д-р Десанка Тодоровиќ, Проблем на разграничувањето меѓу Кралството на Србите, Хрватите и Словенците и Република Албанија кај манастирот Св. Наум. Гласник на Институтот за национална историја Скопје XXI/1 (1976), 56.

³ Ministero degli Affari Esteri, Direzione Generale Europa e Levante - Ufficio IV. Relazione. La Questione di S. Naumi.

Фонд: Министерството за надворешни работи на Италија-Рим.

Affari Politici-Albania. Архив на Македонија-Скопје.

Сигнатура: KS XXI - кутија V. стр. 8.

„Тоа се смета веќе сега утврдено дека крајбрежниот регион сè до Фтелија, опфатен тука и островот Сасено, регионот е расположен на север од грчката линија, исто така, бившата отоманска каза на Корча со западниот и јужниот брег на Охридското Езеро, што се простира од местото Лин сè до манастирот Свети Наум, прави интегрален дел на Албанија.“⁵

Недостатокот на редовните записници од дискусиите коишто се одвивале на Конференцијата во Лондон, придонесувал за појавата на сериозни тешкотии, бидејќи не дозволувајќи да се следи во поединости текот на преговорите кои од „Kompromisegrenzlinie“, довеле до прифаќање на последната австриска формула што била поместена во завршниот протокол и била доверена, за трасата на самото место, на Меѓународната комисија за разграничување. Во погоре споменатиот извештај на Италијанското министерство за надворешни работи на крајот, меѓу останатото, се додава дека: „Останувајќи, меѓутоа, чесен, се до крајот, во своите општи линии, италијанско-австрискиот договор за јужните албански граници, несреќната формулација од чл. 2 на Протоколот од Лондон, во она што се однесува на Свети Наум, не произлегува на некој начин дека може да биде интерпретиран како една промена на заеничката гледна точка, претходно манифестирана, во однос на доделувањето на манастирот на Србија.“⁶

Впрочем, станува збор дека малку време по потпишувањето на Протоколот од Лондон, Австро-Унгарија ја повикала Србија да ги повлече бездруго своите трупи од онаа страна на границата поставена од Конференцијата. Извршувајќи го таквото повлекување, српските власти и трупи се сопреле, без да има од страна на некоја од силите, вклучувајќи ја самата Австро-Унгарија, приговори за линијата која ја имале окупирано српските трупи на запад од манастирот.

Тоа било, исто така, како што се запреле на запад од манастирот австроунгарските трупи во продирањето во 1915 година на територијата на Македонија под српска власт.

Првата светска војна ги потиснала на спореден колосек сите судири, недоразбирања и сплетки околу границите на Албанија. Така, всушност, делот од границата до планината Грамос до Охридското Езеро останал фактички необележан на теренот. По завршувањето на војната тоа било повод за нови недоразбирања и расправи меѓу двете држави, а и на големите сили, особено во регионот на Охридското Езеро, и посебно во однос на припадноста на манастирот Свети Наум, за што во продолжението ќе стане збор.

По завршувањето на Првата светска војна Италија настојувала не само да ги задржи позициите што ги стекнале за време на Првата светска војна, туку и да ги прошири своите позиции и влијанија на албанските простори и на Балканот во целина. Така независноста на Албанија зависела од игрите, договорите и интересите на големите сили. Италијанските војски и понатаму се наоѓале во Драч. Италија продолжила сè подлабоко да навлегува во корените на албанската независност, политичка и економска самостојност, за да обезбеди концесии и експлоатација на природните добра со што Албанија ја ставала во посебен вазален однос.

⁵ Ibidem, 8.

⁶ Ibidem, 8.

Завршувањето на војната придонело прашањето на манастирот Свети Наум уште повеќе да се актуелизира и да биде во фокусот на дипломатските комбинации како на непосредно заинтересираните страни Кралството на СХС и Албанија така и на големите европски сили.

И покрај тоа што статусот на Албанија по Првата светска војна сè уште не бил утврден од силите и нејзините граници сè уште не биле утврдени со спогодбите и меѓународните аранжмани, тие постоеле де факто, што и придонело и под одредени околности и влијанија, на 17 декември 1920 година Албанија едногласно да биде примена во Друштвото на народите. Според тоа при приемот на Албанија во Друштвото на народите, нејзините граници не биле прецизно дефинирани ниту докрај одбележани на самиот терен. Оваа компетенција, всушност, им припаѓала на сојузните и здружените сили, за подоцна да биде пренесена на Конференцијата на амбасадорите.

Врз основа на Резолуцијата бр. 19 од 2 октомври 1921 година Конференцијата на амбасадорите, на седницата одржана во Париз на 9 ноември 1921 година, донела своја одлука во која се утврдени некои основни принципи за натамошна работа во разграничувањето со Албанија и во основни црти ја одредувало идната граница спрема Албанија.⁷ Во оваа одлука на Конференцијата на амбасадорите, која сега била составена од претставници на владите на Велика Британија, Франција, Италија и Јапонија, се велело дека: „има место да се потврди трасата на границата со Албанија, таква каква што била утврдена во 1913 година“ што не било без значање за натамошниот тек на работата околу разграничувањето и толкувањето на правниот однос за извршување на тие задачи. Со одлука на Конференцијата се утврдени и задачи во поглед на исправување и корекција на границата спрема Албанија, но во точно утврдените региони: Скадар, Подгорица (денешен Титоград), Призрен, Дебар и Лин (мала населба на југозападниот брег на Охридското Езеро). Корекциите и модификацијата на граничната линија се објаснувало се оправдувало со стратешки, економски, сообраќајни, природни и други причини како и со желбата да се обезбедат добрососедските односи меѓу соседните држави.

Комисијата за разграничување, којашто во почетокот на август 1922 година пристигнала на терен, настојувала, што поскоро, да ги изврши своите обврски, а посебно по однос на манастирот Свети Наум. Споменатата комисија била составена од 4 члена, од претставниците на Велика Британија, Италија, Франција и Јапонија. Но, во работата на Комисијата непосредно на теренот не учествувал делегат на Јапонија.

Со цел да проучат извесни прашања членовите на Комисијата спроведувале определни анкети и врз база на нив требало да создадат определена аргументација за своите ставови. Меѓутоа, членовите на Комисијата, покрај другите проблеми, посебно грешеле по прашањето во однос на јазикот на кој зборувало населението во спорниот регион, што тие, поради непознавање, се толкувале ту како српски или бугарските ту како албански.

⁷ Милчо Балеvски, Балканските политички прилики и дипломатските битки за манастирот Свети Наум. Скопје 1984, 104.

Повеќето од членовите на Комисијата за разграничување тврделе дека населението на ова подрачје и населбите кои што го опкружуваат манастирот Свети Наум зборувале албански или српски, односно бугараски. Само еден член на Комисијата (италијанскиот претставник - Телини) ја насетувал разликата и директно и исправно констатирал дека населението и околните села претежно зборуваат македонски, а по некој и албански, додека тврдењата дека населението зборува српски или бугарски биле плод на непознавање на фактичката состојба. Друг член тоа морал индиректно да го признае и потврди.⁸

Во своето писмено мислење италијанскиот делегат во Комисијата за разграничување генералот Телини прв спомнува дека населението, во еден дел од спорниот простор, зборува на македонски јазик, а воопшто не ги споменува ниту српскиот ниту бугарскиот јазик.

„На овој тесен дел од теренот, кој се протега меѓу Охридското и Преспанското Езеро, преку кој по должината минуваат сртовите од планината Мали Сат, се допираа, во време на долготото отоманско владеење, два санџаци (префектури): битолскиот на север и корчанскиот на југ. И двата припаѓаат на Битолскиот вилает. Првиот санџак, според јазикот, е македонски, а вториот албански.

Уште попрецизно, западно од планината Мали Сат, се допира охридската каза на север, со подградечката каза на југ, а источно од планината Мали Сат, ресенската каза на север, со корчанската каза на југ.

Линијата што на север ги дели македонските кази, ресенската и охридската, со албанските кази, корчанската и подградечката (Старова) на југ е означена на австриската карта 1:200.000, издание од 1911 година. Таа поаѓа од Преспанското Езеро, близу до селото Коњско, излегува на планинскиот венец на Мали Сат, малку појужно од котата 1573, потоа слегува по западната страна, по удолнината што го дели селото Љубаништа (македонско по јазик) од селото Пишкупја (по јазик албанско). потоа оди по потокот Черава, до неговото устие во Охридското Езеро.⁹

Според низа согледувања се изведува заклучок дека Комисијата за разгранување очигледно работела со многубројни политички, историски, дипломатски и лични сентиментални предупредувања и нивните размислувања и оценки главно се движеле на релацијата меѓу изнесените аргументи на двете заинтересирани страни и сопствените лични импресии.

Во секој случај прашањето на манастирот Свети Наум било една од главните точки по прашањето за разграничувањето меѓу Југославија и Албанија. Двете страни биле живо заинтересирани да го добијат манастирот Свети Наум. Меѓутоа, земјите што биле официјално овластени да одлучат за тоа кому да му припадне манастирот, а особено нивните претставници во Комисијата за разграничувањето, како недоволно да ги земала предвид веродостојните историски, етнички национални, културни, верски, јазички, па може да се каже, и природни елементи кои, земени во целина, требало да бидат решавачки. Но таквиот природ веројатно ќе го наметнел и другиот аспект на пробле-

⁸ Ibidem, 124.

⁹ Ibid, 129.

мот, за кој во тоа време ниту двете заинтересирани земји, ниту големите сили едноставно не сакале да расправаат, и што во една долга историска ретроспекција бил клучен проблем на мирот на Балканот.

Жива заинтересираност во врска со прашањето за југословенско-албанските граници, од познати причини, покажала и италијанската влада. За таа цел италијанското министерство за надворешни работи често пати изработувало промемории за ова прашање кои ги користел италијанскиот претседател на владата. Италијанската влада уште повеќе се заангажирала за ова прашање по Конференцијата на амбасадорите одржана на 6 декември 1922 год. Тогаш решавајќи за целиот проблем на манастирот Свети Наум се донела одлука манастирот да ѝ биде доделен на Албанија.

Правејќи историска ретроспектива по прашањето на Свети Наум, Конференцијата на амбасадорите констатира дека Лондонскиот протокол од 1913 година може на различни начини да се толкува во однос на припадноста на манастирот Свети Наум. Токму поради тоа Конференцијата си земала за право таа да донесе дефинитивно решение за тоа кому треба да му припадне манастирот Свети Наум.

Во официјалниот документ на Конференција се вели: „Одлучено е да ѝ се стави до знаење на Комисијата за разграничувањето и на владите на Албанија и Кралството на СХС, дека Конференцијата одлучи манастирот Свети Наум да ѝ се додели на Албанија ...“¹⁰

Југословенската влада повеќе пати живо протестираше поради таквата одлука кај самата Конференција, но во нејзините рамки било невозможно да се постигне една согласност и ниту еден компромис околу приемот што требал да се направи на југословенскиот протест. Всушност, биле манифестирани, во рамките на Конференцијата, две тенденции решително спротивставени: од една страна француската, за отповикување на одлуката од 6 декември 1922 година и една интерпретација на протоколот од Лондон сообразно на желбите на Југославија, на другата страна е италијанско-англиската интерпретација, за одржување на истата одлука. Меѓутоа, во последните дискусии кои што се воделе на Конференцијата на амбасадорите за споменатото прашање, италијанскиот делегат на Конференцијата, баронот Романо Авецана, имал добиено од своето министерство за надворешни работи, како последица од востановената согласност за соработката меѓу Југославија и Италија, инструкции за водење сметка за ова. Во водените разговори инаку се расправало и за ситуацијата во Албанија. Баронот Романо имајќи го предвид гореспоменатото ѝ имал сугерирано на Конференцијата едно средно решение кое, сепак ѝ го доделувало суверенитетот на манастирот на Југославија, која во дадениот момент го држела окупиран и постојано ја манифестирала цврстата намера да не го напушти, туку да направи од тој религиозен центар едно место каде ќе можат слободно да доаѓаат сите верници од пограничното словенско и албанско население.¹¹

¹⁰ Ibid., 135.

¹¹ Фонд: Министерство за надворешни работи на Италија - Рим - Affari Politici - Albania (busta 721) год. 1924. Архив на Македонија - Скопје, Сигнатура: KS XXI - кутија V - предмет XX.

Меѓутоа, не можејќи да постигне една согласност ниту врз едно средно решение Конференцијата најпосле имала решено да го предаде на Друштвото на народите испитувањето на прашањето, барајќи мислење околу својата спомената одлука од декември 1922 година. Таквото барање од страна на Советот на Друштвото на народите е вратено на Постојаниот суд на меѓународната правда кој почнал да постапува кон иследување на споменатото прашање.

Ваквиот став на италијанската влада по прашањето за припадноста на манастирот Свети Наум ги тангирал италјанско-албанските односи. Во една телеграма упатена од италјанското пратеништво во Драч на 28 јануари 1924 година до Министерството за надворешни работи во Рим се зборува за кризата која што избувнала во албанската влада и за штетноста по интересите на Албанија од договорот постигнат помеѓу Југославија и Италија, посебно во врска со прашањето на манастирот Свети Наум.¹²

Италијанскиот пратеник имал забележано, во деновите кон крајот на м. јануари во Тирана беспокојство како последица од распространетите информации кои што се појавиле во италијанскиот и европскиот печат околу италјанско-југословенските преговори.

Албанскиот претседател на владата барал појаснување од страна на италијанскиот пратеник во врска со договорот на Италија и Југославија во оној дел кој ја тангирал Албанија. Според изјавите на италијанскиот пратеник договорот имал за цел да ги спречи амбициите на Југославија во северна Албанија, но во секој случај споменатиот пратеник барал подетални информации од својата влада во врска со ова прашање со цел да ги информира политичките кругови во Тирана.¹³

Владите кои често се менувале во Албанија, се обрнувале често пати до италијанската влада за да добијат поддршка по прашањата кои ја интересирале Албанија. Италијанската влада давала до знаење како преку албанските претставници во Рим, така и со посредство на нејзиното пратеништво во Драч, дека водела сметка за албанските интереси кои таа ги покровителствувала. Италијанската влада била принудена последното да го изјави по изнесените сомненија од албанската страна по југословенско-италијанските преговори.

Италијанските владини кругови посебно ѝ потенцирале на албанската влада дека ако не дојдело до италијанско-југословенските преговори и ако избувнела војна помеѓу Италија и Југославија, Албанија сигурно ќе била претворена во една од најбеспокојните арили на војната и ќе била изиграна за неа секоја можност да се истакне. Во таа смисла италијанскиот претседател на владата, Мусолини, во една телеграма упатена до италијанското пратеништво во Драч на 30 јануари 1924 год., меѓу другото, вели дека не е претерано да се истакне дека по Италија и Југославија, Албанија имала најголема корист од договорот. Со ова таа ќе можела барем за пет години да ѝ посвети секаква грижа и секаква усилба на сопственото консолидирање и на нормалниот развиток на внатрешната енергија на државата. Во разговорот по повод на оваа тема со албанскиот министер за финансии,

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

Кол - Тачи, на последниот му било истакнато дека политичкиот договор со Италија исто ја обврзувало југословенската влада да применува една политика на воздржаност и на пријателство кон Албанија.¹⁴

Според објаснувањето на албанскиот отпрачник на работите во Рим, дадено на генералниот директор за политички работи на италијанското министерство за надворешни работи, незадоволството на албанската влада кон италијанско-југословенските преговори можело да се објасни со пристигнувањето на информациите од Белград дека југословенските владеачки кругови заминале на преговорите во Рим со намера да бараат од Италија во актот на заклучокот од договорот меѓу двете земји, по прашањето на манастирот Свети Наум, Италија да ги поддржи југословенските аспирации. На албанскиот пратеник му е одговорено околу ова прашање „дека изгледа навистина неоправдана „виталната“ важност која таму се сака да ѝ се додели на едно мало разидување апсолутно локализирано на една точка на границата, наспроти националните интереси од толку поширока и потемелна природа за кое што е споменато погоре“. Нему исто така му било потврдено дека некоја обврска во однос на споменатото прашање било разгледана внимателно во договорите на Италија со Југославија. Прашањето на манастирот Свети Наум сè уште не било дефинитивно разрешено и што се однесувало до иднината Италија ќе соработувала во духот на независноста и еднаквоста во барањето на едно решение кое, водејќи сметка за правата на страните во делото, ќе ги фаворизира легитимните интереси со справедлива задоволеност на нивната страна.

Меѓутоа, треба да се истакне и еден друг факт дека на крајот во извештајот на италијанскиот пратеник во Драч посебно му се нагласувало дека за разлика од минатото не можеме денес да истапиме против Југославија по едно прашање во кое самото право е на нејзина страна.¹⁵

Италијанската влада по прашањето на манастирот Свети Наум се наоѓала во деликатна положба. Од една страна сакала да не предизвика протести во Албанија поради поддршката на Југославија а од друга страна и договорите со последната претставувале и некоја обврска за неа. Нерешавањето на прашањето доведувало и до заострување на ситуацијата на југословенско-албанската граница. Според информацијата на италијанскиот пратеник во Драч од 12 април 1924 год., упатена до министерството за надворешни работи во Рим, поточно до претседателот на владата Мусолини, се негирало постоењето на воени подготовки од страна на Албанија со цел за напад на Југославија во врска со концентрацијата на албанските сили кај Корча и Свети Наум, а кон кои биле приклучени и бугарски комитации.

Од друга страна, не можело да се исклучи дека во еден момент, кој би бил целесобразен за самата Југославија, би можело да се направат обиди за вооружени навлегувања на југословенската територија од албанската граница, бидејќи југословенските агенти веќе од време се подготвувале во таа смисла во планинскиот регион на исток од Скадар, додека во Корча се обидуваале да предизвикаат метежи испра-

¹⁴ Ид., буста 718, год. 1924. АМС, Сигнатура: KS XXI - кутија V - предмет XI.

¹⁵ Ibidem.

кајќи луѓе со задача да предизвикаат нереди и да извршуваат атентати. Со цел да се спречи натамошното влошување на ситуацијата се советуvalo на властите да не се преземаат некои мерки кои уште повеќе би ја влошиле ситуацијата.¹⁶

Во меѓувреме, имајќи го предвид фактот дека прашањето на манастирот Свети Наум предизвикувало постојана затегнатост на односите меѓу Југославија и Албанија, Конференцијата на амбасадорите, односно нејзиниот Комитет за редакција, решила да го постави ова прашање пред Советот на Друштвото на народите без ова поставување да може да претставува признавање на Советот на една повисока јурисдикција од Конференцијата на амбасадорите. Според зборовите на италијанскиот пратеник на Конференцијата, Романо Авецана, ова претставувало преседан на „Alta Slenin“, но имајќи предвид дека прашањето на манастирот Свети Наум можело да донесе едно нарушување на односите помеѓу Југославија и Албанија, требало да се бара мислење на Советот.¹⁷

Италијанската влада се наоѓала во една деликатна ситуација во текот на преговорите во гореспоменатите инстанци за тоа на кого ќе му се додели манастирот Свети Наум. Таа била приморана да лавира помеѓу албанското и југословенското пријателство, иако повеќе се држела на првото отколку на другото.

Во врска со ова италијанскиот пратеник во Париз, Романо Авецана, во извештајот упатен до Министерството за надворешни работи во Рим на 14 јули 1924 година, меѓу другото вели: „Вистина е дека помеѓу тезата поддржувана од англиската делегација - доделување на регионот на Свети Наум на Албанија - онаа на француската делегација - доделување на Српско-Хрватско-Словенечкото кралство - италијанската делегација се имала држено да еден правилен пат на тој начин што предлагала едно справедливо решение, кое се состоело во тоа да се направи од Свети Наум едно место на ацилак, отворено на сите вероисповедувања, како Светиот Гроб и Монте Атос, иако останувало под еден прикриен југословенски суверенитет“.¹⁸

Како што произлегува од записникот на седницата од 1 мај 1924 год. (стр. 12), дури лордот Стеве се изразил буквално вака: „Лордот Стеве го смета решението на својот колега од Италија за можно, бидејќи тоа ќе дозволи да се направи од Свети Наум еден вид на морална неутрализација“.¹⁹

На следната седница од 22 мај Романо Авецана, не само што не инсистирал на првобитниот предлог, но се согласил на предлогот на лордот Стеве да се поднесе прашањето на Советот на Друштвото на народите (записник од 2550 седница - стр. 8).

Романо Авецана, со цел да се избегнат разните недоразбирања, имал намера да бара од Секретаријатот на Конференцијата на амбасадорите записниците од седницата кои биле определени да останат тајни, да не бидат објавени.²⁰

¹⁶ I., Busta 718, година 1924, АМС, Сигнатура: KS XXI - кутија V - предмет II.

¹⁷ I., busta 718, год, АМС, Сигнатура: KS XXI - кутија V предмет III

¹⁸ I., busta 718, 1924, АМС, Сигнатура: KS XXI - кутија V - предмет XIX.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibid.

Колебањата во ставовите на Италија биле присутни и порано. Тие често произлегувале или зависеле од посебните и специфичните интереси на Италија, од една страна, и нејзините глобални интереси на Балканот, од друга страна. Таа често имала исти или сродни ставови и стојалишта како и Велика Британија, за во некој друг случај, поради нејзините посебни интереси, ставовите на Италија да бидат значително поинакви. Ова посебно се однесувало и на спорот околу Свети Наум и Вермош, но само тогаш кога определени предлози и варијантни решенија на спорот можеле да имаат експлицитно или имплицитно влијание и врз определени интереси на Италија, посебно на третманот, статусот и припадноста на островот Сасено. Токму поради овој остров, кај Италијанците настапувале периоди на колебање и прикриени симпатии и поддршка на Југословенската влада. По правило, тие ставови се изразуваале само во затворени кругови и блиски разговори, а речиси никогаш јавно, зашто било очигледно дека италијанската влада, која сериозно била загрижена поради сè поголемите амбиции на Велика Британија во овој дел на Балканскиот Полуостров, не сакала во овој политички суптилен и правно интересен спор меѓу двете соседни земји јавно да се определува. Впрочем, таа најмногу се плашела од пробивот на Велика Британија и нејзините интереси, но не ги запоставувала и влијанијата на Кралството СХС.²¹

Во едни вакви околности југословенската влада настојувала да ја добие поддршката на Италија за своите погледи. Така во еден допис на Министерството за надворешни работи на Италија, упатен до амбасадата на Италија во Париз на 11.Х 1924 год., се велело дека југословенскиот амбасадор во Рим доставил промеморија до споменатото министерство со која, по наредба на неговата влада, барал италијанската влада да ја поддржи пред Конференцијата на амбасадорите југословенската гледна точка по прашањето на Свети Наум. Во случај во кој прифаќањето на таквата гледна точка ќе се сретнела потешкотија, југословенската влада, ќе барала да се инсистира со секаква енергија за траен спогодбен предлог за територијално доделување на Свети Наум на Југославија, со гаранција на слобода на аџилак во корист на Албанците. Во врска со ова италијанското министерство за надворешни работи барало известување од својот амбасадор за тоа какви биле ставовите на неговите колеги околу прашањето на Свети Наум. Исто така, се барало и мислење дали во светлината на одлуките од меѓународниот суд на правдата во Хаг југословенското барање имало надеж за успех.²²

Албанската влада, од своја страна, настојувала манастирот Свети Наум да остане во рамките на територијата на Албанија. Италијанското министерство за надворешни работи, со телеграма испратена по курир на 23 јули 1925 година, ја известувало амбасадата во Париз дека двата дома на албанското собрание ја овластиле владата да преговара врз база на размена на територии меѓу Југославија и Албанија и посебно обраќајќи се на владата околу важноста на територијата за размена. Албанскиот делегат во Комисијата за разграничување заминувал за Париз снабден со потребните инструкции како

²¹ Милчо Балеvски, *op. cit.*, 177-178.

²² I., busta 721, год. 1924, АМС, Сигнатура: KS XXI - кутија V - предмет XXI.

што било барано во соопштението на Конференцијата на амбасадорите презентирани на 21 јули 1925 година од амбасадорот на Велика Британија, инаку доајен на дипломатскиот кор во Париз, со согласност на италијанскиот и францускиот амбасадор. На албанскиот делегат му било наложено да бара како компензација за манастирот Свети Наум некои села околу Пишкопеја (долни Дебар); и за Вермош, врвот на преминот за проширување со еднаква вредност, на Скиа (?) во близина на реката Бојана, место кое ќе имало за ефект оддалечување на граничната линија од Скадар за околу 4 километри. Според зборовите на италијанскиот претставник, југословенскиот делегат, Лазаревиќ, изјавил дека неговата влада се спротивставувала на ова последно барање. Но сепак, последниот, во целина покажал вкупна задоволност од завршните одлуки кои биле донесени во Париз. Освен тоа, тој сметал дека ваквото решение одговарало на реалноста и албанската влада не би требало да се спротивставува на ова и дека треба да ги прифати понудените решенија. Ваква импресија покажувале и италијанскиот и британскиот делегат. Но, овие сметале дека ако југословенската влада одбиела, исто така, да прифати мала компензација барана од Албанија за добивањето на Вермош, навистина ќе покажала дека сакала да го земе и да го злоупотреби правото на посилен. Од друга страна, и кралот Ахмед Зогу требал да го направи можното за да ја постигне таа цел и да не ги возбудел Гегите кои биле повеќе или помалку незаинтересирани за манастирот Свети Наум, а биле многу чувствителни на отстапки во зоната на Вермош.²³

По доаѓањето на албанскиот делегат во Париз во Комисијата за разграничување на Албанија, од 22 до 28 јули 1925 година, се одржале во рамките на Комисијата, преговори помеѓу претставниците на двете заинтересирани држави, Албанија и Југославија за да се дојде до една согласност за прашањата кои биле во неизвесност во регионите на Вермош и на Свети Наум.

Италијанскиот амбасадор во Париз во својот извештај упатен до Министерството за надворешни работи во Рим на 5 август 1925 год. во врска со ова прашање велел дека и покрај тоа што чувствително биле намалени разликите на гледањата помеѓу двете страни, сепак не било можно да се постигне една комплетна согласност.

Според изработената резолуција за ова прашање на Конференцијата на амбасадорите, техничко-географскиот комитет на споменатата Конференција имал проучено и презентирани едно спогодбено решение кое Конференцијата на 5 август утрината го имала одобрено.

Тоа решение вака би можело да се резимира:

„ – Албанија ѝ го отстапува на Југославија манастирот Свети Наум и го добива селото Пишкопеја и соседните области;

– Албанија ѝ го отстапува на Југославија западниот сектор на Вермош и го добива источниот сектор каде е вклучена една планинска патека која му го дозволува на албанското население преминот помеѓу две долини;

– Албанија му го гарантира преминот на населението на СХС преку Вермош на жителите на Гусиње и Подгорица, и Југославија

²³ I., busta 725, год. 1925, АМС, Сигнатура: KS XXI - кутија V предмет XI.

оној на албанското население од Вермош кон Базенот на Скадарското Езеро.

– Југославија покрај тоа го гарантира ацилакот на албанските државјани во манастирот Свети Наум...

Во случај двете влади на истрајат во држењето на непомирливоста кое што трае сè досега, тогаш не ќе има друго решение отколку она да се предаде прашањето на Друштвото на народите, вели италијанскиот делегат на Конференцијата на амбасадорите Романо Авецана“.

На крајот на извештајот Авецана вели: „Спогодбеното решение е, според моето мислење, такво да ги задоволува интересите и гордоста на двете страни. Додам дека делегатот на СХС по седницата на Конференцијата му изјавил на генералот Газера, претседател на Комисијата, дека неговата влада ја имала дадено својата согласност на предложеното решение²⁴.

За решението на прашањето на манастирот Свети Наум од Министерството за надворешни работи во Рим, со телеграма од 8 август 1925 год., било известно и пратеништвото на Италија во Драч. Во неа се вели: „Кралскиот министер во Белград ме информира дека Нинчиќ му има изјавено дека прашањето на Свети Наум и на Вермош на крајот е разрешено и дека Југославија ќе треба да даде една територијална компензација на Албанија. Се очекува сега во Белград одобрение од Пашиќ кому му е соопштена одлуката на Комисијата на амбасадорите.²⁵

Владата на Кралството на СХС веднаш ја поддржа и поздрави одлуката на Конференцијата на амбасадорите. Спорот околу манастирот Свети Наум со тоа конечно завршил. Но, определени тешкотии продолжиле и подоцна. Впрочем, владата на Албанија не дала веднаш свој дефинитивен одговор и затоа морало да се одлага рокот на изјаснувањето по донесените одлуки.

Скоро истовремено, со донесувањето на одлуките на Конференцијата на амбасадорите од 6 август 1925 година, на самото место продолжила со работа Комисијата за разграничувањето со утврдување на прецизната гранична траса.

Паралелно со тоа привршувале работите за изготвувањето на дефинитивен записник и протокол. Се проценувало дека работите целосно ќе бидат готови до крајот на октомври, кога завршните документи требало да бидат доставени на двете заинтересирани земји на потпишување, во аналогни услови во кои беа прифатени и документите за грчко - албанската граница. Конечно, на 14 октомври 1925 година, по уште неколкуте интервенции на Конференцијата на амбасадорите и претставниците на владата на Албанија, Народното собрание на Албанија ја прифатило граничната линија кај манастирот Свети Наум и кај другите спорни гранични делови.

На 12 ноември, претседателот на Конференцијата на амбасадорите Аристид Бријан и официјално го известува Постојаниот суд на Меѓународната правда во Хаг дека прашањето на Свети Наум било

²⁴ I., busta 725, год. 1925, АМС, Сигнатура: KS XXI - кутија V - предмет V.

²⁵ I., busta 725, год. 1925., АМС, Сигнатура: KS XXI - кутија V - предмет XII.

дефинитивно регулирано од страна на Конференцијата на амбасадорите, и тоа на задоволство на заинтересираните страни²⁶.

Но, и покрај сето ова, сè уште се појавувале потешкотии. Така италијанската амбасада во Париз, во својата телеграма упатена до Министерството за надворешни работи од 27 ноември 1925 год., известувала дека: пратеништвото на Албанија во Париз протестираше бидејќи југословенската влада сè уште ги немала евакуирано териториите во регионот на Свети Наум кои во смисла на договорот постигнат за албанските граници ќе требало да ѝ бидат предадени на Албанија.

Конференцијата, за да ја спречи кај албанската влада импресијата за лошата желба од страна на југословенската влада, на седницата одржана на 26 ноември 1925 год., имала решено да одговори дека евакуацијата сè уште не можела да се изврши бидејќи Конференцијата на амбасадорите не го имала ратификувано договорот на двете страни. Кога ова еднаш ќе било направено, Комисијата за разграничување ќе дала наредба евакуацијата да биде извршена на 28 ноември во 12 часот.²⁷

Конечно, на 9 декември 1925 година, генералниот секретар на Конференцијата на амбасадорите ги запознал претставниците на Кралството на СХС и на Албанија дека Конференцијата на амбасадорите ја овластила Комисијата за разграничувањето веднаш да го достави на потпишување финалниот документ за границата помеѓу двете држави и додатните протоколи, со исклучок на регулирањето на пловидбата на Скадарското Езеро од Скадар и на Бојана. За да не дојде до задоцнување со завршните документи, Конференцијата сметала дека документите за таканареченото регулирање на пловидбата можеле дополнително да се потврдат и тие ќе биле, откако ќе завршат сите предвидени формалности, составен дел на завршните документи за разграничувањето²⁸.

По ова и двете влади ги ратификувале овие предлози и со тоа конечно било решено прашањето на Свети Наум како и други спорни погранични прашања со Албанија.

*

* * *

Прашањето за манастирот Свети Наум во својата фаза на разрешување, односно за неговата припадност кон Албанија или Југославија, заема едно значајно место во политичките односи на Балканот. Дипломатските битки за манастирот Свети Наум, во суштина, го надминуваат неговото реално историско, политичко, културно и друго значење во европските рамки. Меѓутоа, целиот случај создаден и подхрануван во специфични историско-политички и воени прилики во Европа и на Балканот, завлегувал во глобалните интереси и претензиите на големите сили и брзо ескалирал до највисоката тогашна политичка сцена - Друштвото на народите.

²⁶ Милчо Балевиќ, *op. cit.*, 258.

²⁷ I., busta 725, АМС, Сигнатура: KS XXI - кутија V - предмет XIII.

²⁸ Милчо Балевиќ, *op. cit.*, 259.

Ова прашање се појавило на политичката сцена уште во 1913 год. кога според протоколот од Лондон од 1913 год. била востановена трасата на албанските граници. Италија, како една од заинтересираните фактори за положбата во западниот дел на Балканот, учествувала со свои предлози. По завршувањето на Првата светска војна Италија успеала не само да ги задржи, туку и да ги прошири своите позиции и влијанија на албанските простори и на Балканот во целина. Прашањето за доделувањето на манастирот Свети Наум било разгледувано на многубројните заседанија на Конференцијата на амбасадорите во Париз. Доделувајќи и го отпрвин манастирот Свети Наум на Албанија, Конференцијата била соочена со остри протести од страна на Кралството на СХС. Италија, на Конференцијата на амбасадорите, играла активна улога во разрешувањето на ова прашање. Таа во одредени периоди се јавувала како покровител на Албанија но, сепак, на крајот, водејќи сметка и за своите односи со Југославија, се согласила манастирот Свети Наум да ѝ се додели на Југославија, поврзувајќи го прашањето и со други територијални аранжмани за размена на територии меѓу Албанија и Кралството СХС.

Коџо SIDOVSKI

**THE CLAIM FOR THE MONASTERY OF ST. NAUM AND
THE POLICY OF ITALY
(According to the Italian Diplomatic Reports)**

S u m m a r y

The questions about the allocation of the Monastery of St. Naum to Albania or Yugoslavia was a significant point in the political relations on the Balkans after the end of the First World War. This question was raised way back in 1913 in the London protocol. The diplomatic combats for the Monastery of St. Naum had, in fact emphasised its historical, political and cultural importance.